

**Фрагменти археологічного текстилю
після реставрації**

відтворенням авторських швів.

Тепер із впевненістю можна сказати, що ми маємо справу з жіночою шовковою сукнею золотаво-коричневого кольору. Подальша робота буде зосереджена на реконструкції і використанні її в музейній експозиції.

Збереження матеріальної пам'ятки і продовження її життя сприяє глибшому вивченню, доступу більшого кола науковців до першоджерела, що дасть змогу побачити і зрозуміти суспільно-економічний і культурний розвиток міста Глухова в XVII ст. зокрема і Сівєрської землі загалом.

Посилання

1. Коваленко Ю.О. Поховання XVII ст. під Миколаївською церквою у м.Глухові // Збереження історико-культурних надбань Глухівщини (Матеріали другої науково-практичної конференції). – Глухів, 2003. – С. 27-29.

2. Крупа Т.Н. Предварительные исследования археологического текстиля первой половины XVII в. из раскопок Свято-Николаевской церкви в Глухове // Сівєрщина в історії України (Матеріали Сьомої науково-практичної конференції). –

Суми, 2008. – С. 54-56.

3. Мінжуліна Т.В. Дослідження й реставрація музейного текстилю. – К., 2004. – С. 176.

4. Семенович Н.Н. Реставрация музейных тканей. – Л., 1961. – С. 148.

Ящик Н.В. Реставрация археологического текстиля начала XVII в.

Стаття посвячена дослідженню і реставрації фрагментів одягу із захоронення під Николаєвською церквою в г. Глухове наала XVII ст..

Yaschik N.V. The restoration of the archeological textiles at the beginning of the 17-th century

Article is devoted to research and restoration of fragments clothes from grave under the Saint Nicolai Church in Hlukhiv (at the beginning of the 17-th century).

С.В. Щербина

З ІСТОРІЇ РЕМІСНИЧИХ ЦЕХІВ ПІВНІЧНОГО ЛІВОБЕРЕЖЖЯ У XVII-XVIII ст.

Стаття присвячена регіональним особливостям цехового устрою Північного Лівобережжя XVII – XVIII ст. На прикладі перепечайського цеху Чернігова проаналізовано законодавчу базу, висвітлено традиції, права та обов'язки ремісничих корпорацій.

Поява цехів на території Північного Лівобережжя була пов'язана із запровадженням у регіоні магдебурзького права. Перша половина XVII ст. характеризувалася значним піднесенням міст, що спричинило інтенсивний розвиток ремесла та поглиблення його спеціалізації. Так, якщо у першій половині XVII ст. у містах України було зафіксовано понад 270 ремісничих спеціальностей, то наприкінці XVIII ст. кількість їх зросла до 300. На той час снувало 34 спеціальності в галузі деревообробки, 17 – у виробництві одягу, 25 – у харчовій та винокурній промисловості [1, 154].

Цехова форма організації ремесла, запозичена на Заході Європи, була насичена суто українським змістом. Спочатку кількість ремісничих корпорацій у містах Чернігово-Сівєрщини була незначною, і вони зазвичай об'єднували ремісників різних, подекуди і неспоріднених спеціальностей. У «Книзі Мглинського цехового товариства» [2] зазначено реєстр братчиків різних професій – калачників, різників, музик та могильщиків. У невеликих містечках зазвичай існував один цех, до якого вступали усі тамтешні ремісники. Так, у Літках на Чернігівщині до одного цеху належали ковалі, бондарі, римарі, млинару, теслярі, пильщики і музики [3, 100]. Важливою особливістю ремісничих об'єднань Північного Лівобережжя була відсутність станової замкнутості. До цехів могли записуватись

міщани, селяни навколишніх сіл і козаки [4, 513].

Цехи Північного Лівобережжя істотно розрізнялись за кількістю ремісників, що входили до них. Більш численними були корпорації провідних галузей – кравців, шевців, різників та перепечаїв. Виготовлення продуктів харчування тривалий час залишалось у межах домашнього виробництва або сполучалось з іншими ремеслами. У XVII ст. зростання попиту населення міст на готові продукти харчування, наявність близько двадцяти професій, пов'язаних з харчовою промисловістю, та готовність ремісників до об'єднання своїх зусиль зумовили виокремлення харчового ремесла в окрему галузь виробництва. У харчовій промисловості XVII ст. особливо розгалуженим було виготовлення найрізноманітніших продуктів з борошна – пекарська справа. Про цей факт свідчить поява таких ремісничих спеціальностей, як бубликарі, вареничники, перепечаї, пирожники, проскурники, пряничники й хлібники [5, 169]. На відміну від цехів, підпорядкованих полковій адміністрації (слюсарські, ковальські й музичні), калачницькі або перепечайські цехи завжди залишались під юрисдикцією магістрату. Надані містам Чернігово-Сіверщини привілеї на магдебурзьке право всіяко заохочували створення цехів. Цим правом і скористалися пекарі, корпорації яких у містах виникають одними з перших. Так, у 1627 р. виникло перепечайське об'єднання у Чернігові, у 1664 р. – у Глухові [6, 43-44], у середині XVII ст. – у Ніжині [7, 480-483].

Цехові корпорації Чернігово-Сіверщини здебільшого складались з ремісників-чоловіків. Хлібопекарським ремеслом, що не потребувало значної фізичної сили, традиційно займалися жінки. Суто жіночий перепечайський цех існував у м. Борзни на Чернігівщині, але головні посади в корпорації (цехмістра, урядників і ключника) обіймали чоловіки бубличниць [8, 258]. У Глухівському калачницькому цеху сприйняття жінок як повноправних членів корпорації сталося у другій половині XVII ст. Після 1678 р. у цеховій книзі почав зустрічатися термін «цехова», а у XIX ст. жінка-майстриня іменувалась «полною нашою сестрою» чи братчицею [9, 165-216]. Цікаві свідчення про специфіку калачницького ремесла та суми вступних внесків містять цехові книги Новгород-Сіверського [10], Глухівського [11] та Мглинського цехових об'єднань [2], які збереглися дотепер у фондах Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського. Так, членами Новгород-Сіверського цеху були як жінки, так і чоловіки. 9 серпня 1759 р. Л. Андреев «поставил покрасу за жену свою Евдокію», сплативши до цехової скриньки 60 копійок, і мав до того ж відслужити молодчество [10, 24 зв.]. Про родинний характер калачницького ремесла свідчить факт його передачі

у спадок. Новгород-Сіверська міщанка А. Чортиха у 1774 р. сплатила вступний внесок за свою дочку Євфросію Кирилівну та, «когда Бог велит, ея мужа» [10, 53]. З огляду на незначну чисельність ремісників-калачників у невеликому місті, вони приєднувались до більших цехів, утворюючи багатопрофільні корпорації. Мглинське цехове товариство об'єднувало різників, калачників, музик та могильщиків. Так, 1747 р. С. Корж «вечно вписался в цех на баранки», сплативши 4 карбованці і 50 копійок [2, 13]. Приналежність до цеху була достатньо вигідною справою, через що у XVIII ст. до братчиків приєднуються люди, які не мали жодного відношення до калачницького ремесла. К. Лазаревська пояснює цей факт «принадністю» перепечайської справи та відсутністю спеціальної довготривалої професійної підготовки [12, 29]. Так, до Глухівського калачницького цеху в різні роки вступили компанієць, компанійський осавул, артилерійський трубач, купець, дворянин, представник духовного стану, почтальон, селянин, унтер-офіцерша та ін. [12, 29].

Тривалий час у Чернігові існував цех пекарів, діяльність якого досі не була предметом окремого дослідження, що пояснюється цілковитою втратою документації та цехових книг ремісничих корпорацій Чернігова. Завдяки М. Білозерському до наших часів збереглися власноруч зроблені ним у XIX ст. копії листів та універсалів війтів та полковників цехам міста, а серед них і чотири «крепости данная ремесленным цехам разными лицами» [13, 2], які дають уявлення про діяльність перепечайського цеху Чернігова. Історія чернігівських ремісничих цехів здебільшого розглядалася у працях, присвячених соціально-економічній історії міст Північного Лівобережжя. Деякі аспекти існування чернігівського об'єднання калачників були висвітлені у студіях О. Шафонського [7], О. Ковалевського [14], збірнику «Тридцатилетие деятельности Черниговского городского общественного управления 1870 – 1901» [15]. Значний інтерес становлять також праці К. Лазаревської [12] та А. Єршова [16], які звернули увагу на існування калачницьких цехів, їх атрибутику та специфіку. У 1926 р. К. Лазаревська опублікувала «Книгу Глухівського цеху калачницького» [9], оригінал якої зараз зберігається у Чернігівському історичному музеї ім. В.В. Тарновського [11]. Свідчення про існування перепечайських цехів на території Північного Лівобережжя наводять у своїх працях О. Компан [5], Г. Швидько [17], І. Ситий [18] і Г. Доманова [4].

Одним з перших у Чернігові був створений саме перепечайський цех. 30 листопада 1627 р. чернігівський війт Ян Куновський, керуючись магдебурзьким правом, надав дозвіл місцевим пекарям об'єднатися у цех та обрати цехмістра [13, 4].

Як і будь-яке цехове об'єднання,

перепечайський цех мав певні зобов'язання по відношенню до церкви та святого покровителя ремесла. Слід зазначити, що патронів, спільних для всіх об'єднань тієї чи іншої галузі, не існувало. На честь святих покровителів цехи влаштовували особливі свята. Характерною рисою патронального цехового свята були збирання продуктів і коштів для святкової трапези у складчину. Усі дії, що передували святкуванню, об'єднувалися під назвою «канун». Канун включав процедуру приготування («ситіння») меду й пива для святкового бенкету, виготовлення свічок для передачі їх до церкви, а також церковну службу [19, 39]. Частина напоїв, які готувалися до свята, надходила на продаж, причому звільнялась від будь-яких «питейних сборов» [15, LVIII]. Виручені кошти йшли на виготовлення святкових свічок, придбання продуктів, а також на користь церкви, якою опікувалось об'єднання. Збирання продуктів і грошей для майбутнього бенкету з членів цеху називався «збором на свічку» й проводився особами, спеціально призначеними з числа молодших майстрів [20, 60]. Після цього відбувалась урочисте виготовлення цехових свічок. Власне патрональне свято, у свою чергу, поділялось на урочисту літургію і святковий бенкет. Літургія відбувалась у церкві, де цех мав ікону свого патрона. На молебні були присутні усі майстри на чолі з цехмістром, вишикувані певним чином і вбрані у святковий одяг. Підмайстри стояли окремо. Спільна святкова трапеза членів цеху відбувалась після церковної служби у цеховому будинку або, за його відсутності, у хаті цехмістра. Бенкет членів цеху на честь покровителя корпорації тривав до трьох днів. Ремісники перепечайського цеху Чернігова святкували день Преображення Господня у соборі, де перед своєю іконою Спасителя ставили свічку [7, 302]. Піклування про церкву стояло на чільному місці у благодійницькій діяльності усіх цехових об'єднань.

У 1639 р. воєвода і староста чернігівський М. Калиновський підтвердив права місцевих перепечаїв та наголосив на дозволі щороку без будь-яких перешкод з боку влади виготовляти свічки та ситити мед по 15 пудів «до *chwaly Bozeu*» [13, 4 зв.]. Згодом, 18 травня 1668 р., на прохання цехмістра Федора Оршаниці та «брата цехового» Семена Кривошеї ремісники одержали конфірмаційний універсал чернігівського полковника Івана Лисенка, який підтверджував попередні привілеї «видячи реч слущщную ... тот цех зоставал» [13, 6]. За цим привілеєм цехмістр одержав право «людей цехових, то есть проступных карать и на оздобу церковную з них до шкатулки цеховой брать, а добрых миловать». Водночас у документі йшлося про дотримання монополії – «жебы пану цехмистру шкода жодная

в том не деялась, а где бы мел бать перепечай хоч в товаришнем дворе мешкание абы их послушенства цехового жаден не заступав» [13, 6].

Значне місце серед обов'язків цеху належало протипожежній охороні. Члени цеху були зобов'язані з'являтися на місце пожежі з усім необхідним інструментарієм. Наприклад, у Чернігові кравецький, шевський, різницький та пекарський цехи мусили мати «по 3 бочки з водою, по 4 пожежні відра, по 4 щити, 2 гаки, 2 драбині й по 2 вил» [21, 428].

Перепечайський цех Чернігова був достатньо заможним і проіснував тривалий час. За даними О. Шафонського, у 80-х рр. XVIII ст. перепечайське ремісничє об'єднання нараховувало 56 майстрів і мало власний двір та необхідні атрибути – прапор, покривало та цешку. «Знамя гродетуровое желтое» було виготовлено 1 травня 1752 р. за цехмістра Ігната Буглука й містило «на одной стороне – образ Божоявления Господня, а около его калач, булка и четыре пасхи, или куличи, на другой стороне – образ Богоматери» [7, 301-302]. За цешку, яка зазвичай використовувалась для скликання ремісників до цехового дому, у цеху правила дерев'яна дощечка «с изображением образов Успения Богородицы и Распятія Христова, а внизу написан гроб, 1782 год и имя цехмистра Евдокима Мороговскаго и подскарбия Федора Антоненка» [7, 302]. Значну роль у поховальній обрядовості відігравало покривало, яке знаменувало «гробные плены» і відзначалося особливою вишуканістю [22, 3]. Покривало перепечайського цеху Чернігова було синього кольору «с нашитым палеваго штофу крестом; под ним выложены шнурком: 1759 год Марта 12 числа и имя цехмистра Дениса Лампия и подскарбия Савки Мовчана По сукне кайма, одна краснаго штамету, а другая белаго тонкаго холста, а по краям пришита шелковая пестрая бахрама» [7, 302].

Отже, цехи Північного Лівобережжя XVII-XVIII ст. являли собою ієрархічні корпорації, які мали самодостатній характер і поширювали вплив на всі сторони життя своїх членів. Перепечайські цехи регламентували одне з найпоширеніших ремесел регіону, являли собою типові ремісничі об'єднання з притаманними їм атрибутами та устроєм. Вони не лише займалися хлібопекарською справою, але й відігравали помітну роль у громадському житті регіону.

Посилання

1. Економічна історія України / За ред. Б.Д. Лановика. – К., 2004.
2. Чернігівський історичний музей імені В.В. Тарновського (далі – ЧІМ). – Інв. № ВП1474/29.
3. Борисенко В.Й. Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині XVII ст. – К., 1986.
4. Доманова Г. Ремісничі цехи ранньомодерного Чернігова // Чернігів у середньовічній та ранньомодерній історії Центрально-Східної Європи. – Чернігів, 2007. – С. 512-519.
5. Компан О. Міста України в другій половині XVII ст. //

Историк Олена Компан: Матеріали до біограф. / Упоряд. Я. Компан. – К., 2007. – С. 21-356.

6. Ситий І. Новгород-Сіверський цех калачників (1711 – 1900) // Сіверянський літопис. – 1996. – № 1. – С. 41-44.

7. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малой России, из частей коей оно наместничество составлено. – К., 1851.

8. Ефименко А. Южная Русь: очерки, исследования и заметки. – СПб, 1905. – т. 1.

9. Книга глухівського цеху калачницького (підг. до вид. К.О. Лазаревської) // Український археографічний збірник. – К., 1926 – т.1. – С.165-216.

10. ЧИМ. – Інв. № АЛ 366.

11. ЧИМ. – Інв. № АЛ 371.

12. Лазаревська К. Матеріали до історії цехів на Лівобережній Україні XVII – XIX вв. // Записки Історично-філологічного відділу УАН. – К., 1925. – Кн. VI. – С. 20-33.

13. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України (далі – ІР НБУВ), ф. II, спр. 22907.

14. Ковалевский А. Цехи в Чернигове в конце прошлого столетия // Черниговские губернские ведомости. – 1896. – № 726. – Часть неофициальная. – С.1-2.

15. Тридцатилетие деятельности Черниговского городского общественного управления 1870 – 1901г., с очерком истории г. Чернигова. – Чернигов, 1901.

16. Єршов А. До історії цехів на Лівобережжі XVII – XVIII вв. // Записки Ніжинського Інституту народної освіти. – Ніжин, 1926. – Кн. VI. – С.81-124.

17. Швыдько А. К. Значение воссоединения Украины с Россией для экономического развития городов Левобережной Украины. – Днепропетровск, 1985.

18. Ситий І. Новгород-Сіверський цех калачників (1711 – 1900) // Сіверянський літопис. – 1996. – № 1-5.

19. Ситий І. Новгород-Сіверський цех калачників (1711 – 1900) // Сіверянський літопис. – 1996. – № 5. – С.37-42.

20. Балушок В.Г. Світ середньовіччя в обрядовості українських цехових ремісників. – К., 1993.

21. Багалій Д. Магдебургське право на Лівобережній Україні. – Львів, 1904.

22. Добровольський П. Письменные и вещественные памятники цехового устройства в Черниговской губернии. – Чернигов. – 1908.

Щербина С.В. Из истории ремесленных цехов Северного Левобережья в XVII-XVIII вв.

Статья посвящена особенностям цехового строя Северного Левобережья во второй половине XVII-XVIII вв. На примере перепечайского цеха Чернигова проанализирована законодательная база, раскрыты традиции, права и обязанности ремесленных корпораций.

Scherbina S.V. From the history of the Northern Left-bank craft guild in the second half of the XVII-XVIII centuries

The article is devoted to the features of the Northern Left-bank craft guild in the second half of the XVII – XVIII centuries. On the example of Chernihiv breadmaking guild traditions, rights and duties of craft corporations are described and the legislative base is analyzed.

ДМИТРО ТУПТАЛО У СВІТЛІ УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО БАРОКО

В статті досліджується життєвий та творчий шлях письменника, доля якого складалася не лише в Україні, а й в Росії. Аналізується книга його життя – «Четї-Міней», що увібрала досвід великих грецьких Міней, латинських та російських попередників. Говориться про внесок Д. Туптала до скарбниць української філософії.

Середина XVII ст. – період визвольної війни Богдана Хмельницького проти іноземних загарбників, феодално-кріпосницького, національного та релігійного гніту. Визвольна війна стала одним із рушійних чинників зростання національної самосвідомості українського народу. В другій половині XVII ст. в українського народу виробилося відчуття етнічної самодостатності й усвідомлення себе як етносу. Поети, літописці, духовні особи, мислителі відгукнулися на події своєї доби.

Данило Тупталенко (Д. Ростовський Туптало) народився в грудні 1651 р. у родині козацького сотника Сави Туптала в містечку Макарові поблизу Києва. Упродовж 1662-1665 рр. навчався у Києво-Могилянській колегії.

І. Мазепа, гетьман України, випускник Києво-Могилянської академії, брав активну участь в становленні національної самосвідомості політичного і державотворчого мислення. За часів І. Мазепи побудовано ряд академічних корпусів. Він всіляко дбав про укріплення матеріальної бази академії. «Саме доба кінця XVII – початку XVIII ст. вважається періодом її розквіту. В цей час її було визнано Росією (в грамоті від 11 січня 1694 р.), було відкрито першу училищну колонію – Чернігівську колегію...» [1, 12].

У 1668 р. Д. Туптало став ченцем, отримавши ім'я Дмитрія. У 1675 р. він був висвячений Лазарем Барановичем в ієромонахи у Густинському монастирі поблизу Прилук. Тут він знаходився якийсь час, а згодом став проповідником Успенського собору в Чернігові, де увійшов до Чернігівського культурного осередку. У 1677-1678 рр. він мешкав у Вільно та Слуцьку, 1679 р. повернувся до Києва, згодом став ігуменом Максаківського, а потім Батуринського монастирів. У кінці 1683 р. Д. Туптало поселився в Києво-Печерській лаврі, де й почав за дорученням свого учителя Варлаама Ясинського працювати про життя святих. У 1686 р. він повернувся до Батуринського монастиря.

Користуючись фондами бібліотеки Києво-Печерської лаври, де знаходилися книги та рукописи, переклади з грецької житій святих мучеників за Христову віру, оригінальні твори часів Київської Русі, твори Нестора, Д.Туптало вивчав життя